

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 811.541

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022.274933>

Н. Г. Ходаковська

Київський національний лінгвістичний університет, Україна

e-mail: khodakn@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9493-7261>

ВІРШОВАНИЙ ТЕКСТ ЯК ПОНЯТТЯ ТЕОРІЇ ЛІНГВОСИНЕРГЕТИКИ

Abstract

The article studies the linguistic synergistic characteristics of German poetic texts viewed as special linguistic and aesthetic formations. Additionally, the poetic text is considered as a synergistic system that has all the properties of this system and functions according to the principles of synergy. The article examines the basic concepts of linguistic synergy, on which the research is based. Special attention is focused on the features of the process of self-organization of the poetic text as a complex, dynamic, non-linear, open system. The genre requirements relevant for the self-organization of a poetic text for its author are the volume of the poetic text, traditions of construction, norms of presentation, regularities of the historical era. These requirements in synergy are called «repellers». The concept of «attractor» is introduced to indicate the purpose and intention of the author of the poetic text and their implementation by means of language.

The poetic text features that prove its linguistic synergistic nature are specified and characterized as the ones which include openness, instability, non-linearity; hierarchy, emergency; symmetry, asymmetry. It has been established that the openness of a poetic text implies its interaction with other texts, including the external environment in which the text exists. It has been found out that the instability of the poetic text shows a commitment to external influences that cause changes in the picture of being. An attempt has also been made to explain the emergence of the poetic text, which is a manifestation of the special properties of the system, which are not inherent in any of its component subsystems and blocks. There has been expressed an opinion that a poetic text, striving for symmetry, is organized, and striving for asymmetry, is self-organised.

Keywords: poetic text, synergetics, linguistic synergetics, self-organization, openness, instability, nonlinearity, emergence, symmetry, asymmetry.

Анотація

Статтю присвячено вивченню лінгвосинергетичних характеристик німецьких віршованих текстів. Обґрунтовано важливість дослідження лінгвістичних об'єктів, зокрема віршованого тексту як особливого мовно-естетичного утворення із застосуванням синергетичного підходу. Віршований текст – це синергетична система з усіма властивостями цієї системи, що функціонує відповідно до принципів синергетики. Описано базові поняття лінгвосинергетики, використані в праці. Зосереджено значну увагу на особливостях процесу самоорганізації віршованого тексту як складної, динамічної, нелінійної, відкритої системи. Актуальним при самоорганізації віршованого тексту для його автора є вимоги жанру: обсяг віршованого тексту, традиції побудови, норми викладу, закономірності історичної епохи. Ці вимоги в синергетиці мають назву «репелерів». Для позначення мети, наміру автора віршованого тексту та їхньої реалізації мовними засобами вводиться поняття «атрактор».

Названо та схарактеризовано ознаки віршованого тексту, що доводять його синергетичну природу. До лінгвосинергетичних ознак віршованого тексту належать: відкритість, нестійкість, нелінійність; ієрархічність, емергентність; симетричність, асиметричність. Установлено, що

відкритість віршованого тексту передбачає його взаємодію з іншими текстами, зокрема із зовнішнім середовищем, в якому існує текст. З'ясовано, що нестійкість віршованого тексту пов'язана із зовнішніми впливами, які спричиняють зміни картини буття. Також зроблено спробу пояснити емергентність віршованого тексту, що є виявом особливих властивостей системи, не притаманних жодному із складників її підсистем і блоків. Наведено тезу про те, що віршований текст, прагнучи до симетрії, організується, а прагнучи до асиметрії, самоорганізується.

Ключові слова: віршований текст, синергетика, лінгвосинергетика, самоорганізація, відкритість, нестійкість, нелінійність, емергентність, симетричність, асиметричність.

Вступ

У сучасному мовознавстві зростає інтерес науковців до синергетичних параметрів лінгвістичних явищ, зокрема до дослідження віршованого тексту як відкритої нелінійної динамічної системи. Реалізувати таке зацікавлення можливо завдяки появі нового напрямку досліджень вітчизняної та світової науки – лінгвосинергетики як прикладної галузі синергетики, теорії складних нелінійних систем, що має на меті продукування трансдисциплінарної методології для пояснення взаємозалежності макро- та мікрорівнів в організації складної системи віршованого тексту. Поява і стрімкий розвиток лінгвосинергетики у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві доводить, що «майбутнє наукового прогресу полягає в симбіозі гуманітарних і природничих сфер знань» (Буданов, 2006). Віршовані тексти розглядають як об'єктивно наявний феномен і трактують як цілісну динамічну систему. Завдяки членуванню цієї системи, виділенню її мікро- і макрорівнів, аналізу зв'язку між цими рівнями виявляються лінгвосинергетичні ознаки віршованого тексту. І. В. Сергодеев розглядає поетичний текст із позицій лінгвосинергетики і визначає його як нелінійну систему, що реалізує «здатність до внутрішніх флуктуацій, тобто появі нових смислів із різних культурних контекстів» (Сергодеев, 2016, с. 44).

У працях учених сформовано уявлення про віршований текст як складно організовану багаторівневу структуру, яка має свої специфічні закони побудови й функціонування. Правомірність використання лінгвосинергетичного підходу насамперед пов'язана з традиціями вивчення мови і мовлення в руслі їхніх системних характеристик (праці О. О. Потебні, І. А. Бодуена де Куртене, Ф. де Сосюра, Л. В. Щерби).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті розглянуто можливість застосування лінгвосинергетичного підходу до вивчення віршованого тексту як особливого мовно-естетичного утворення та визначення його ознак. Лінгвосинергетика – це міждисциплінарний напрям дослідження системи мови, який виконує широкий спектр завдань, зокрема вивчення механізму мінливості мовної системи, з одного боку, і встановлення параметрів збереження системної цілісності, з іншого. «Так звані «стійкі стани» мови вичерпно описуються традиційною лінгвістикою, тоді як лінгвосинергетика покликана досліджувати мову в «зламі» системи, у ситуаціях перебудови і переорганізації, що виникають під впливом зовнішніх факторів» (Піхтовнікова, 2018, с. 38).

Основними дослідницькими векторами лінгвосинергетики є: *синергетика тексту* (Белоусов, 2008; Моисеева, 2007; Москальчук, 2010), *синергетика тексту і дискурсу* (Муратова, 2011; Піхтовнікова, 2013), *синергетика ідіолекту, синергетика поетики* (Семенець, 2004; Муратова, 2011), *стилістична синергетика* (Піхтовнікова, 2005), *синергетика словотворення і синтаксису* (Єнікеева, 2011), *синергетика перекладу* (Дорофеева, 2016; Кушнина, 2011), *синергетика просодики* (Калита, 2013; Тараненко, 2015), *синергетика в просторі літературознавства і мистецтвознавства* (Силантьєва, 2014), *синергетика постмодерного роману та ідіостиль* (Фоменко, 2014). Окремі проблеми синергетики тексту і дискурсу розробляються більш активно, проблеми синергетики перекладу, ідіолекту, словотворення – менше розроблені.

У рамках нашої статті віршований текст ми розглядаємо як складну, динамічну, нелінійну, відкриту знакову систему, якій властива *самоорганізація* (термін уведений У. Р. Ешбі в 1947 році). У статті виділено і розглянуто основні лінгвосинергетичні ознаки, що притаманні віршованому тексту.

Актуальність роботи обумовлена необхідністю висвітлення проблеми експлікації механізму функціонування віршованого тексту з позиції міждисциплінарного напрямку – лінгвосинергетики.

Необхідність розв'язання зазначених питань дозволила визначити **мету** дослідження: за допомогою лінгвосинергетичного підходу окреслити і пояснити синергетичні ознаки віршованого тексту. У статті використано загальнонаукові й трансдисциплінарні **методи** і підходи: індукція, дедукція, опис, лінгвосинергетичний підхід. **Об'єктом** дослідження є віршований текст. **Предмет** дослідження – синергетичні ознаки як суттєві характеристики віршованого тексту.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Синергетика – це теорія самоорганізації складних систем, що базується на понятті відкритих нелінійних систем і детермінованого хаосу. Ці ідеї розроблені Г. Хакеном та І. Р. Пригожиним, далі вивчалися Л. С. Піхтовніковою, О. О. Семенець, Т. І. Домброван та ін.

На думку Л. С. Піхтовнікової, «самоорганізація в синергетиці – процеси, пов'язані з упорядкуванням внутрішньої структурної організації системи, обумовлені когерентною (узгодженою) взаємодією всіх компонентів і частин даної системи. Передумовою до самоорганізації є такі властивості системи, як відкритість, нестійкість, нелінійність і деякі інші» (2018, с. 17). Самоорганізуюча система – це «система, здатна знайти тимчасову, просторову чи функціональну структуру без специфічного впливу ззовні. Під специфічним зовнішнім впливом розуміється надання системі структури чи функціонування. Самоорганізуючі системи відчувають ззовні неспецифічний вплив» (Хакен, 1991, с. 28).

Самоорганізація лінгвістичних об'єктів ґрунтується на синергетичній парадигмі, згідно з якою лінгвістичні системи (мова, еволюційний жанр, дискурс), перебуваючи в стані нерівноваги, самоорганізуються параметром порядку під впливом цільових атракторів і репелерів. Змістом атракторів є інтенції та наміри автора віршованого тексту, екстралінгвістичні умови та ін.; змістом *репелерів* є норми викладу, традиції побудови, обсяг віршованого тексту, мовні засоби, історичний контекст епохи. Сутність самоорганізації віршованого тексту полягає у відмежуванні і конкуруванні потреб атракторів і репелерів та появи на її фоні параметра порядку, який уможливорює балансування з обох боків і забезпечує поступову динамічну перебудову віршованого тексту. У такому разі параметр порядку ми інтерпретуємо як художній задум автора, його змістову й смислову складові, відповідні мовні засоби вираження.

Не підлягає сумніву те, що віршований текст як відкрита динамічна система невіддільна від його автора, адже «він є водночас і творчим конструктом тексту, і «знаряддям» атракторів і репелерів» (Пихтовникова, 2009, с. 49).

У рамках синергетичної парадигми всі лінгвістичні об'єкти не втрачають своїх звичайних обрисів, але набувають нових вимірів, що дозволяють побачити їхні функції самоорганізації в різних лінгвістичних поняттях. Як зазначає Л. С. Піхтовнікова, у лінгвістичних системах, що самоорганізуються (текст, упорядкований мовний матеріал, дискурс), їхні автори виступають як (провідні) співавтори незалежно сконструйованих систем атракторів і репелерів, а також традиційних, історично виправданих у мові та мовленні проявів параметра порядку (Пихтовникова, 2016, с. 116).

Віршований текст ми розуміємо як різновид художнього тексту, що має свій зміст і форму, щільний віршований ряд, вирізняється естетичністю й ритмічністю; функціонує під впливом екстралінгвальних, соціокультурних, психологічних та інших чинників. Взаємодія таких елементів, як: ритм, мелодика, строфіка, стилістика – викликають у свідомості читача певний ефект праймінгу (Ходаковська, 2020, с. 54). У процесах самоорганізації смислу віршованого тексту провідна роль належить ключовим ознакам, зокрема: рими, віршованому розміру або метру (ямб, хорей, дактиль, амфібрахій, анапест), зв'язок рими з тема-рематичним членуванням тексту (розподіл віршованого тексту на теми, реми та дифузні зони, які належать як до теми, так і до реми) та його надфразовою єдністю (кожна окрема надфразова єдність виявляється за формально-змістовими ознаками (наявність варійованих повторів, катафор / анафор, речень із незавершеним смислом)). Рима є ознакою віршованого тексту, незважаючи на окремі форми без неї. Окрім того, віршований текст пропонує більш стисло завуальовану основну думку за допомогою образів і метафор.

Г. Хакен (2000) описав суть синергетичного методу та визначив такі його складники:

- досліджувані системи складаються з декількох або багатьох однакових / різних частин, які взаємодіють один з одним;
- ці системи нелінійні;
- системи відкриті, далекі від рівноваги;
- внутрішні і зовнішні коливання стають причиною нестабільності систем;
- зміни в системах приводять до появи емерджентних якостей;
- просторові, часові, просторово-часові або функціональні структури, що виникають, можуть бути впорядкованими або хаотичними.

Основні принципи синергетики достатньо повно сформулював В. Г. Буданов (2006), зокрема:

1) *гомеостатичність* – підтримка програми функціонування системи, її внутрішніх характеристик в окремих рамках, що дозволяють їй досягти своєї мети – атрактора;

2) *ієрархічність* – складова природа названих вище рівнів щодо названих нижче. Те, що для нижчого рівня є структурою, – космос, для вищого є безструктурним елементом хаосу, будівельним матеріалом. Описуючи мову за допомогою ієрархічності, дослідники називають такі приклади: фонемі, морфемі, слова, фрази, тексти;

3) *нелінійність* – порушення принципу суперпозиції в будь-якому явищі: результат суми впливів не дорівнює сумі їхніх результатів. У гуманітарному, якісному, розумінні: результат, непропорційний зусиллям, не адекватний зусиллям; ціле не є сумою його частин; якість суми не тотожна якості складників;

4) *нестійкість*: у фокусі нестійкості система отримує інформацію, яка раніше була недоступною. Такі стани нестійкості, вибору називають точками біфуркацій (буквально – двозуба виделка, за кількістю альтернатив, яких може бути і не дві), вони необхідні в будь-якій ситуації появи нової якості і характеризують межу між новим і застарілим;

5) *відкритість* – при переході від одного положення гомеостазу до іншого, у сфері сильної нелінійності система стає обов'язково відкритою в точках нестійкості. Відкритість тексту до мовного середовища виявляється як в актах створення, так і в інтерпретації. Вона іманентна мові завдяки чисельності асоціацій, які модульовані культурними й індивідуальними особливостями;

6) *динамічна ієрархічність* – основний принцип проходження системою точок біфуркацій, її становлення, народження і зникнення ієрархічних рівнів. Цей принцип

описує виникнення нової якості системи по горизонталі, тобто на одному рівні, коли повільна зміна керованих параметрів мегарівня приводить до біфуркації, нестійкості системи і перебудові структури на макрорівні;

7) *спостереження* – принцип, що підкреслює обмеженість і відносність наших поглядів на систему в прикінцевому експерименті. У синергетиці – відносність інтерпретацій до масштабу спостережень та початкового очікуваного результату.

На основі розглянутого матеріалу виділимо та розглянемо такі ознаки віршованого тексту: 1) *відкритість / нестійкість / нелінійність* (принцип становлення трьох «ні»); 2) *ієрархічність / емергентність*; 3) *симетричність / асиметричність*.

Відкритість передбачає взаємодію системи зі своїм оточенням та дозволяє еволюціонувати від простого до складного, тому що кожний ієрархічний рівень віршованого тексту може розвиватися тільки за умови обміну інформацією з іншими рівнями. «Кожний ієрархічний рівень тексту розвивається, ускладнюється при обміні речовиною, енергією, інформацією з іншими рівнями» (Буданов, 2006). Певною мірою ознака відкритості повторює категорію діалогічності.

Віршований текст вважається відкритим, оскільки в ньому постійно йде процес обміну інформацією між автором і читачем з метою отримання інформації. Відкритість як одна з ознак віршованого тексту базується на здатності відправника інформації до варіативності створення мовленнєвого акту та на здібності читача до варіативності інтерпретації сприйняття віршованого тексту. Відкритість простежується, коли адресат мимоволі залучається до процесу взаємодії стимулів і відповідних реакцій, які багато в чому залежать від індивідуальних здібностей адресата сприймати текст. Адресант, зі свого боку, користується екстралінгвальними засобами з метою забезпечення мимовільного запам'ятовування віршованого тексту. Залучаючись до взаємодії отриманих стимулів і своїх власних реакцій, реципієнт неминуче додає в цей процес «свій власний життєвий досвід, свою особливу манеру відчувати, свою певну культуру, свій комплекс смаків, здібностей і забобонів» (Еко, 2005). Тому сприйняття і розуміння початкового тексту завжди модифіковано індивідуальним поглядом.

Відкритість віршованого тексту ми розуміємо як здатність обмінюватися інформацією з іншими текстами за допомогою інтертекстуальних зв'язків. Прикладом *інтертекстуальності* може бути віршований текст Теренца Хіви «Божі іскри Дунаю», який складається з віршованих рядків, узятих не тільки з віршів Й. В. Гете (*Sah ein Knab ein Röslein steht; Muss er Menschen menschlich sehn; Wie herrlich leuchtet mir die Natur*), Ф. Шиллера (*Soll das Werk den Meister loben; Gleich dem toten Schlag der Pendeluhr; Freude, schöner Götterfunken*), Т. Штрамма (*Berge Sträucher blättern raschlig*), але й із назви вальсу (*Walzer*) Й. Штрауса (*An der schönen blauen Donau*). Інтертекстуальністю пронизаний весь віршований текст. Єдиними з'єднувальними елементами є ритм і рима.

«Götterfunken an der Donau»

*An der schönen blauen Donau
Sah ein Knab ein Röslein steht.
Soll das Werk den Meister loben,
Muss er Menschen menschlich sehn.
Berge Sträucher blättern raschlig
Gleich dem toten Schlag der Pendeluhr.
Freude, schöner Götterfunken.
Wie herrlich leuchtet mir die Natur!*

(Terenz Hiva).

Теорія інтертекстуальності прагне, таким чином, до деконструкції, поглиблення і поширення смислового контенту віршованого тексту, перетворюючи його в складну синергетичну систему. Важливо підкреслити, що смисли, закладені у віршованому тексті, актуалізуються тільки при прочитанні тексту, при діалозі з читачем. Віршований текст ніби заново відтворюється з кожним новим прочитанням, отримує нові смисли, тому можна говорити про постійну трансформацію віршованого тексту, його здатності до еволюції. За словами засновниці теорії інтертекстуальності Ю. Кристевою, текст – це нескінчений процес, динаміка, продуктивність (Пьєге-Гро, 2008).

Динамічність є базовою ознакою будь-якої синергетичної системи, зумовлена відкритістю системи та «проявляється на всіх рівнях організації даної системи і включає не тільки рух (у тому числі й коливання) окремих елементів, але також зміну зв'язків і відносин між ними в рамках цієї системи і / або зміну властивостей різнорівневих компонентів» (Піхтовнікова, 2018, с. 16). Однак передбачити, наскільки і як зміниться віршований текст у новій інтерпретації неможливо, оскільки текст здатен генерувати безмежну кількість смислів, що переплітаються між собою та створюють нові. Багатоваріантність шляхів еволюції з альтернатив роблять віршований текст нелінійним, нелінійними є і синергетичні системи. Для здійснення процесу самоорганізації необхідне нелінійне середовище, «без нелінійності немає самоорганізації» (Добронравова, 2004, с. 5).

Під кутом зору нелінійності віршованого тексту принципово нового змісту набуває *метафора* як стилістична категорія. «Метафора є показник локальної нелінійності тексту чи думки, тобто показник відкритості [...] для різних тлумачень та перетлумачень, для резонування з особистісними смислами читача чи партнера в діалозі» (Князева, 2002). У. Еко підкреслює, що основними риторичними фігурами як для наукової, так і для художньої об'єктивації дійсності є *метонімія* (механізм реалізації асоціативної подібності) та *метафора* (розгерметизовує, оприявлює парадокси, приховані в мові). У широкому розумінні все мистецтво, універсум культури постає як *епістемологічна метафора*, яка продукує нове знання: «Текст – це модель борхесівського Алефа, чарівного дзеркала, що концентрує в собі безліч точок простору і відображає все у Всесвіті» (Еко, 2005, с. 52).

Наявність безлічі інтерпретацій віршованого тексту також означає його відкритість зовнішньому середовищу – читачеві і ширше інтертекстуальному та культурному простору, з якими текст постійно взаємодіє, змінюючи свій змістовий контент для нових суспільних віянь і тим самим зберігаючи свою актуальність. «У цьому ключі відкритість тексту сприймається як смислова, структурна, функціональна і стилістична гнучкість тексту» (Карташевич, 2011).

Нелінійність віршованого тексту можна простежити на прикладі поезії німецького бароко, яка була близькою до образотворчого мистецтва і графіки. Виявленням прагнення барокової поезії до живопису можна назвати «фігурні вірші». Фігурний вірш дає наочне уявлення про той предмет, який описаний у тексті словами, можна сказати, пропонує читачеві-глядачеві графічний дублікат словесного образу. Це була улюблена форма поетів німецького літературного товариства «Пегніцький орден пастухів та квітів» (*Löblicher Hirten – und Blumenorden an der Pegnitz / Pegnesischer Blumenorden*), що став центром барокової поезії в Нюрнбергу. До речі, «Пегніцький квітковий орден» – єдине літературне товариство епохи бароко, що існує на сьогодні. Їхні віршовані тексти мали форму яйця, кубка, серця, хреста, пісочного годинника (тих об'єктів, які часто трапляються на картинах жанру ванітас (*Vanitas*), популярного в епоху бароко). Наприклад, вірш Йоганна Гельвіга (*Johann Helwig*) «Пісочний годинник» і «Монумент, або Колона честі», «Хрест з хореїчних рядків» або «Вірш-

кільце з римами звичайного роду» Юстіна Георга Шоттеля. У цих віршах виявилася так звана формальна нелінійність, тобто така, яка не впливає на зміст твору.

У віршованому тексті кожне слово набуває особливої цінності та значущості, стаючи словом-символом, що несе додаткові змісти та актуалізуються в певному контексті. Наприклад, словами-символами у віршованому тексті «Фуга смерті» Пауля Целана є блакитні очі «майстра з Німеччини» (*der Tod ist ein Meister aus Deutschland sein Auge ist blau*), чорне молоко (*Schwarze Milch*). Проблема рівноцінності двох великих культур окреслюється у вірші за допомогою порівняння і протиставлення жіночих образів Суламіф і Маргарити (*dein goldenes Haar Margarete / Dein aschenes Haar Sulamith*). Поєднуючись у текст, слова-символи створюють загальний зміст твору, який не можна звести до безлічі смислів, закладених в елементах віршованого тексту окремо. Тут ідеться про таку властивість синергетичних систем, як **емергентність (динамічна ієрархічність)**. Це узагальнення принципу підпорядкування на процеси становлення – народження параметрів порядку, які є найшвидшими, нестійкими. Доводиться розглядати взаємодію більш ніж двох рівнів, і сам процес становлення є процесом зникнення, а потім народження одного з них у процесі взаємодії системи рівнів. Віршований текст характеризується емергентністю, виявом особливих властивостей системи, що не притаманні жодному із складових її підсистем та блоків. Як відзначає Н. Н. Альбеков (2009), «емергентність – це збільшення сенсу, що виявляється в значних ситуаціях спілкування, яка структурує фрагменти семантичних та асоціативно-сміслових полів тексту, що створює ту чи іншу модифікацію інваріанту тексту».

Динаміка системи смислів задається кількома категоріями. Тісний взаємозв'язок і взаємодія категорій нелінійності, нестійкості, незамкненості, які дозволяють увійти системі в хаотичну креативну фазу, сприяють становленню або еволюціонуванню системи. Перераховані вище категорії характеризують фазу трансформації, оновлення системи, проходження нею послідовно шляхом зникнення старого порядку, хаосу випробувань альтернатив і, нарешті, народження нового порядку.

При сприйнятті віршованого тексту на свідомість читача проєктується смисл тексту, який у міру заглиблення в текст трансформується, уточнюється та підтверджується. У термінології Х. -Г. Гадамера, читач у процесі сприйняття тексту здійснює багаторазове «накидання» смислу (Нестерова, 2005, с. 225). Текст, таким чином, у процесі сприйняття втрачає свою стабільність, точніше, він то її втрачає, то знову знаходить. Ці «хаотичні коливання (флуктуації), посилюючись, можуть впливати на систему, що наближається до переломного моменту у виборі подальшого розуміння твору, насиченого безліччю смислів» (Олизько, 2002, с. 85). У термінології синергетики йдеться про момент біфуркації, коли читач схиляється в бік того чи іншого атрактора. Наприкінці читання віршованого тексту читач стверджується у своєму розумінні тексту, система тексту самоорганізується, підкоряючись обраному читачем варіантом інтерпретації твору. Нове прочитання знову виводить текст із рівноваги, і він починає заново самоорганізовуватися, тим самим еволюціонується, причому можливих шляхів еволюції безліч. **Нерівноважність (нестійкість)** віршованого тексту, як і будь-якої синергетичної системи, розглядається в такий спосіб як необхідна умова для переходу системи до нового порядку.

Однак важливо зауважити, що у всіх своїх інтерпретаціях текст залишається тотожним собі, зберігаючи своє структурне та смислове ядро та змінюючи лише суб'єктивні елементи (Швейцер, 2009, с. 110). Властивість синергетичної системи зберігати ядерні ознаки і втрачати периферійні під час її еволюції під впливом довкілля називається **симетричністю / асиметричністю**. Симетричність

поєднують із такими якостями об'єкта, як: стійкість, порядок частин у цілому, повторюваність, відповідність між частинами цілого, ритмічність. Асиметричність пов'язана з нестійкістю, розвитком, перебудовою організації, складністю та відсутністю повторюваності (Москальчук, 2010).

Елементи мови здатні «взаємодіяти на різних рівнях організації як симетричні чи асиметричні. При цьому факт симетричності будь-якого вияву структури чи функції дозволяє кваліфікувати його як стандартний та малоінформативний. Асиметрія має високу інформативну різноманітність» (Манаков, 2001, с. 61). Симетрія – це «пропорційність між частинами цілого, утворена повтором відповідних мовних структур» (Олизько, 2009, с. 52). Ознакою симетричності структури лінгвістичного тексту є «наявність у ній елементів, що повторюються» (Корбут, 2014, с. 60). Елементи симетрії віршованого тексту – це ті елементи його лінійної структури, які вміщують інформацію, що кілька разів повторюється і належить до лінгвістичних рівнів.

Якщо один із декількох елементів симетрії переходить у розряд прихованих смислів, то йдеться про асиметрію, що характеризується «відступом від упорядкування в будові і функціонуванні мовних одиниць» (Фещенко, 2006, с. 94). Н. Л. Мишкіна дотримується думки, що «виявляючи симетричні – асиметричні моменти і оцінюючи їхню значущість у системному розвитку, можна встановити закони динаміки смислової системи художнього тексту і на їхній основі достатньо об'єктивно охарактеризувати світоглядну концепцію автора» (Мышкина, 1998, с. 51). Увиразнюється це, на думку Г. Г. Москальчук, лише на тлі симетричних виявів структурної організації тексту, оскільки «симетричний фон, що наявний на всіх рівнях мови слугує стабілізатором системи, синхронізатором тексту і мовленнєво-розумової діяльності» (цитата за: Олизько, 2009, с. 53). Таким чином, віршований текст, прагнучи до симетрії, організується, а наближаючись до асиметрії, самоорганізується. З тим, щоб зберегти цілісність, віршований текст повинен прагнути до симетрії, але ніколи її не досягти, оскільки симетрія його структури спричиняє скороченню інформативності. Віршованому тексту як самоорганізувальній системі найбільш властиві асиметричні моменти, які виражають додаткові семантичні відтінки та набувають стилістичних значень.

Висновки. Застосування базових понять синергетики щодо віршованого тексту дає змогу поглянути на досліджуваний об'єкт по-новому. У результаті проведеного аналізу синергетичних механізмів функціонування віршованого тексту доходимо висновків, що віршований текст – це незамкнута, нестійка, нелінійна самоорганізувальна мовна система, що має ієрархічну структуру. Серед інших параметрів, що доводять синергетичну сутність віршованого тексту, виявлено відкритість, нестійкість, нелінійність, емергентність, симетричність та асиметричність.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні параметрів, що впливають на синергетичність віршованого тексту, зокрема оказіональний словотвір, синтаксичні чинники (повтор, порівняння, паралелізм тощо), пунктуація (відсутність у віршованому тексті розділових знаків). Перспективним також, на наш погляд, є питання про навмисне чи несвідоме у використанні виразних засобів у поетичному мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

Альбеков, Н. Н. (2009). *Эмерджентность как компонент инвариантно-вариативной структуры переводных текстов* (Автореферат кандидатської дисертації). Ставрополь: ООО «Пилигрим».

- Белоусов, К. И. (2008). *Синергетика текста: От структуры к форме*. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ».
- Буданов В. Г. (2006). *Методологические принципы синергетики. Новое в синергетике*. Москва: Наука, 312–322.
- Добронравова, И. С. (2004). *Синергетика как общенаучная исследовательская программа. Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания*. Москва, 78–87.
- Дорофеева, М. С. (2016). Синергетика і фаховий переклад. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*, 10(1), 220–227.
- Эко, У. (2005). *Роль читателя: исследования по семиотике текста*. СПб.: Симпозиум.
- Єнікєєва, С. М. (2011). *Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ – початку ХХІ ст.)* (Докторська дисертація). Київський національний лінгвістичний університет, Київ.
- Князева, Е. Н. (2002). *Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомыры* / Е. Н. Князева, С. П. Курдумов. СПб.: Алетейя.
- Калита, А. А. (2013). *Энергетическая теория речи: ее сущность, современное состояние и перспективы исследования* [Электронный ресурс] *Когниция, коммуникация, дискурс: междунар. электрон. сб. науч. ст.* Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 7, 33–53. Режим доступа: <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>
- Карташевич, И. С. (2011). *Статус первичного (оригинального) текста в механизме межтекстовой деривации* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.uni-altai.ru/phyl/6060-aspirantskij-seminar.html>
- Корбут, А. Ю. (2014). *Симметрия и информация в языке и тексте: научное издание: монография*. Иркутск: ВСГАО.
- Кушнина, Л. В. (2011). Основные принципы синергетики перевода. *Вестник Удмуртского университета. История и филология*, 4, 173–177.
- Манаков, Н. А. (2001). *К основам текстосимметрии. Лингвосинергетика: проблемы и перспективы: материалы второй шк.-семинара*. Барнаул, 57–64.
- Моисеева, И. Ю. (2007). *Синергетическая модель текстообразования* (Докторская дисертація). Челябинский государственный университет. Челябинск.
- Москальчук, Г. Г. (2010). *Структура текста как синергетический процесс*. Москва: Едиториал УРСС.
- Муратова, Е. Ю. (2011). *Лингвосинергетика поэтического текста*. Минск: Простобук.
- Мышкина, Н. Л. (1998). *Внутренняя жизнь текста*. Пермь: Изд-во Пермского университета.
- Нестерова, Н. М. (2005). *Текст и перевод в зеркале современных философских парадигм* (Докторская дисертація). Пермский государственный университет.
- Олизько, Н. С. (2002). *Интертекстуальность как системообразующая категория постмодернистского дискурса: на материале произведений Дж. Барта* (Кандидатская дисертація). Челябинский государственный университет. Челябинск.
- Олизько, Н. С. (2009). *Интердискурсивность постмодернистского письма (на материале творчества Дж. Барта): монография*. Челябинск: Фотохудожник.
- Піхтовнікова, Л. С. (2005). *Стилістика і синергетика дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: [кол. монографія]* / під загальн. ред. Шевченко І. С. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 29–35.
- Пихтовникова, Л. С. (2009). Синергетический метод исследования дискурса в прагматилистическом аспекте. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*, 848, 48–52.

- Піхтовнікова, Л. С. (2013). *Самоорганізація дискурсу: синергетичні принципи і підходи до лінгвістичного аналізу. Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у ВНЗ: колективна монографія* / за ред. В. Г. Пасинок. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 218–231.
- Піхтовнікова, Л. С. (2016). Прагмастилістика дискурсу в світлі лінгвосинергетичної парадигми. *Когніція, комунікація, дискурс*, 13, 114–130.
- Піхтовнікова, Л. С. (2018). *Лінгвосинергетика: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів* / Л. С. Піхтовнікова, Т. І. Домброван, С. М. Єнікєєва, О. О. Семенець; за загальною редакцією проф. Л. С. Піхтовнікової. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
- Пьеге-Гро, Н. (2008). *Введение в теорию интертекстуальности*; пер. с фр. Г. К. Косикова. Москва: Издательство ЛКИ.
- Семенець, О. О. (2004). *Синергетика поетичного слова*. Кіровоград: Імекс ЛТД.
- Сергодеев, И. В. (2016). *Интертекстуальность как средство семантической самоорганизации поэтического текста: на материале произведений Дж. Моррисона* (Кандидатская диссертация). Уральский Федеральный университет имени первого Президента России Б. Н. Ельцина. Челябинск.
- Силантьева, В. И. (2014). Теория переходности: традиционный литературоведческий и синергетический подходы. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Філологічні науки*, 2(8), 31–41.
- Тараненко, Л. И. (2015). *Система просодических средств актуализации структурных элементов английских фольклорных текстов малой формы. Когніція, комунікація, дискурс*, 11, 123–154.
- Фешенко, В. В. (2006). *Ауторетика как опыт и метод, или о новых горизонтах семиотики. Семиотика и Авангард: антология* / под общ. ред. Ю. С. Степанова. Москва: Академический проект: Культура.
- Фоменко, Е. Г. (2014). Синергетика художественного дискурса. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*, 10(1), 190–193.
- Хакен, Г. (1991). *Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным явлениям*. Москва: Мир.
- Хакен, Г. (2000). *Синергетике 30 лет. Интервью с профессором Г. Хакеном. Вопросы философии*, 3, 53–61.
- Ходаковська, Н. Г. (2020). Віршований текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. *WORLD SCIENCE*, 2(54), 52–58.
- Швейцер, А. Д. (2009). *Теория перевода. Статус. Проблемы. Аспекты*. Москва: Либроком.

REFERENCES

- Al'bekov, N. N. (2009). *Emerdzhentnost' kak komponent invariantno-variantivnoy struktury perevodnykh tekstov* (Avtoreferat kandidats'koï disertatsii). Stavropol': ООО «Piligrim».
- Belousov, K. I. (2008). *Sinergetika teksta: Ot struktury k forme*. Moskva: Knizhnyĭ dom «LIBROKOM».
- Budanov V. G. (2006). *Metodologicheskie printsipy sinergetiki. Novoe v sinergetike*. Moskva: Nauka, 312–322.
- Dobronravova, I. S. (2004). *Sinergetika kak obshchenauchnaya issledovatel'skaya programma. Sinergeticheskaya paradigma. Kognitivno-kommunikativnye strategii sovremennogo nauchnogo poznaniya*. Moskva, 78–87.

- Dorofejeva, M. S. (2016). Synerghetyka i fakhovyj pereklad. *Aktualjni problemy filologhiji ta perekladoznavstva*, 10(1), 220–227.
- Eko, U. (2005). *Rol' chitatelya: issledovaniya po semiotike teksta*. SPb.: Simpozium.
- Jenikjejeva, S. M. (2011). *Systema slovotvoru suchasnoi anghlijskoi movy: synerghetychnyy aspekt (na materialy novoutvorenj kincja KhKh – pochatku KhKhI st.)* (Doktorsjka dysertacija). Kyivs'kyj nacional'nyj lindhvistychnyj universytet, Kyjiv.
- Knyazeva, E. N. (2002). *Osnovaniya sinergetiki. Rezhimys obostreniem, samoorganizatsiya, tempomiry* / E. N. Knyazeva, S. P. Kurdumov. Spb.: Aletei'a.
- Kalita, A. A. (2013). Energeticheskaya teoriya rechi: ee sushchnost', sovremennoe sostoyanie i perspektivy issledovaniya [Elektronnyy resurs] *Kognitsiya, kommunikatsiya, diskurs: mezhdunar. elektron. sb. nauch. st. Khar'kov: KhNU im. V. N. Karazina*, 7, 33–53. Rezhim dostupu: <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>
- Kartashevich, I. S. (2011). *Status pervichnogo (original'nogo) teksta v mekhanizme mezhtekstovoï derivatsii* [Elektronnyy resurs]. Rezhim dostupu: <http://www.uni-altai.ru/phyl/6060-aspirantskij-seminar.html>
- Korbut, A. Yu. (2014). *Simmetriya i informatsiya v yazyke i tekste: nauchnoe izdanie: monografiya*. Irkutsk: VSGAO.
- Kushnina, L. V. (2011). Osnovnye printsipy sinergetiki perevoda. *Vesnik Udmurtskogo universiteta. Istoriya i filologiya*, 4, 173–177.
- Manakov, N. A. (2001). K osnovam tekstosimmetriki. *Lingvosinergetika: problemy i perspektivy: materialy vtoroi shk.-seminara*. Barnaul, 57–64.
- Moiseeva, I. Yu. (2007). *Sinergeticheskaya model' tekstoobrazovaniya* (Doktorskaya dissertatsiya). Chelyabinskii gosudarstvennyy universitet. Chelyabinsk.
- Moskal'chuk, G. G. (2010). *Struktura teksta kak sinergeticheskii protsess*. Moskva: Editorial URSS.
- Muratova, E. Yu. (2011). *Lingvosinergetika poeticheskogo teksta*. Minsk: Prostobuk.
- Myshkina, N. L. (1998). *Vnutrennyaya zhizn' teksta*. Perm': Izd-vo Permskogo universiteta.
- Nesterova, N. M. (2005). *Tekst i perevod v zerkale sovremennykh filosofskikh paradigm* (Doktorskaya dissertatsiya). Permskiy gosudarstvennyy universitet.
- Oliz'ko, N. S. (2002). *Intertekstual'nost' kak sistemoobrazuyushchaya kategoriya postmodernistskogo diskursa: na materiale proizvedeniï Dzh. Barta* (Kandidatskaya dissertatsiya). Chelyabinskii gosudarstvennyy universitet. Chelyabinsk.
- Oliz'ko, N. S. (2009). *Interdiskursivnost' postmodernistskogo pis'ma (na materiale tvorchestva Dzh. Barta): monografiya*. Chelyabinsk: Fotokhudozhnik.
- Pikhtovnikova, L. S. (2005). *Stylistyka i synerghetyka diskursu. Diskurs jak koghnityvno-komunikativnyj fenomen: [kol. monografija]* / pid zahaljn. red. Shevchenko I. S. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 29–35.
- Pikhtovnikova, L. S. (2009). Synerhetycheskyj metod yssledovaniya diskursa v prahmastylisticheskom aspekte. *Visnyk KhNU im. V. N. Karazina*, 848, 48–52.
- Pikhtovnikova, L. S. (2013). *Samoorganizacija diskursu: synerghetychni pryncypy i pidkhody do lindhvistychnogho analizu. Suchasni fundamentalni teorii ta innovacijni praktyky navchannja inozemnoi movy u VNZ: kolektyvna monografija* / za red. V. Gh. Pasynok. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 218–231.
- Pikhtovnikova, L. S. (2016). Pragmastilistika diskursa v svete lingvosinergeticheskoï paradigmy. *Kognitsiya, kommunikatsiya, diskurs*, 13, 114–130.
- Pikhtovnikova, L. S. (2018). *Lingvosynerghetyka: pidruchnyk dlja studentiv filologhichnykh specialnostej vyshhykh navchalnykh zakladiv* / L. S. Pikhtovnikova, T. I. Dombrovan, S. M. Jenikjejeva, O. O. Semenej; za zahaljnoju redakcijeju prof. L. S. Pikhtovnikovoï. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina.

- P'ege-Gro, N. (2008). *Vvedenie v teoriyu intertekstual'nosti*; per. s fr. G. K. Kosikova. Moskva: Izdatel'stvo LKI.
- Semenecj, O. O. (2004). Synerghetyka poetychnogho slova. Kirovohrad: Imeks LTD.
- Sergodeev, I. V. (2016). *Intertekstual'nost' kak sredstvo semanticheskoi samoorganizatsii poeticheskogo teksta: na materiale proizvedenii Dzh. Morrisona* (Kandidatskaya dissertatsiya). Ural'skiĭ Federal'nyĭ universitet imeni pervogo Prezidenta Rossii B. N. El'tsina. Chelyabinsk.
- Silant'eva, V. I. (2014). Teoriya perekhodnosti: traditsionnyy literaturovedcheskiy i sinergeticheskiy podkhody. *Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu imeni Al'freda Nobelya. Filologichni nauki*, 2(8), 31–41.
- Taranenko, L. I. (2015). Sistema prosodicheskikh sredstv aktualizatsii strukturnykh elementov angliyskikh fol'klornykh tekstov maloy formy. *Kognitsiya, kommunikatsiya, diskurs*, 11, 123–154.
- Feshchenko, V. V. (2006). *Autopoetica kak opyt i metod, ili o novykh gorizontakh semiotiki. Semiotika i Avangard: antologiya / pod obshch. red. Yu. S. Stepanova*. Moskva: Akademicheskii proekt: Kul'tura.
- Fomenko, E. G. (2014). Sinergetika khudozhestvennogo diskursa. *Naukoviy visnik Mizhnarodnogo gumanitarnogo universitetu. Filologiya*, 10(1), 190–193.
- Khaken, G. (1991). *Informatsiya i samoorganizatsiya. Makroskopicheskiĭ podkhod k slozhnym yavleniyam*. Moskva: Mir.
- Khaken, G. (2000). Sinergetike 30 let. Interv'yū s professorom G. Khakenom. *Voprosy filosofii*, 3, 53–61.
- Khodakovska, H. G. (2020). Virshovanyi Teksty yak Obiekt Linhvistychnoho Doslidzhennia. *WORLD SCIENCE*, 2(54), 52–58.
- Shveĭtser, A. D. (2009). *Teoriya perevoda. Status. Problemy. Aspekty*. Moskva: Librokom.

Дата надходження до редакції 05.11.2022
Ухвалено до друку 22.12.2022

Відомості про автора

<p>Ходаковська Наталія Григорівна,</p> <p>доктор філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету e-mail: khodakn@gmail.com</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>стилістичний словотвір, стилістика і інтерпретація тексту, зіставна стилістика, лінгвістика тексту</p>
--	---	---